

İRAK'TA "ABD-İRAN SAVAŞI"

İran dini lideri Hamaney

Şii lider El Hakim

El Hakim'in liderliğindeki İslami Devrim Yüksek Konseyi, İran'a yakınlığıyla biliniyor.

İran'ın Irak politikası karmaşık ve paradoksal bir görüntü çizmektedir. İran görünürde kazanan taraf olsa da aslında çok kaygan ve tehlikeli bir zeminde yürümektedir. İran'ın Irak'ta rekabet içinde olduğu tarafın Amerika olması sorunun mahiyetini değiştirmiştir. İran-ABD arasındaki sorunlu ilişki Irak'ı "ABD-İran çatışmasının alanına" çevirmektedir. Bu da, İran'ın arayışlarını hem kendi hem de bölge açısından hassas ve tehlikeli bir olgu haline getirmektedir. Dolayısıyla; "İran ne yapmak istiyor", "İran ve ABD'nin Irak bağlamında sorunları nelerdir", "İran ve Iraklı Şiiiler arasındaki ilişkiyi nasıl okumak lazım", "Irak'ta kazanan İran mı?" şeklinde ortaya atılan sorular büyük önem arz etmektedir.

İran'ın Irak politikasını; tarihsel, sosyolojik, bölge-

sel (Araplar ve İsrail) ve küresel (ABD-İran ilişkisi) niteliği olan çeşitli faktörler etkilemektedir. Yazımızda bu olgular çerçevesinde yukarıdaki soruların yanıtlarını bulmaya çalışacağız. Makalenin birinci bölümünde İran-İrak ilişkisinin tarihsel ve yapısal sorunları, ikinci bölümünde Iraklı Şiiiler ve İran arasındaki ilişki, üçüncü bölümünde Irak bağlamında ABD-İran gerginliği anlatılacaktır. Daha sonraki bölümde "Irak Savaşı'nda İran kazanlı mı?" sorusuna yanıt verilmeye ve yazının sonunda ise genel bir değerlendirme yapıp gelecek için öngöründe bulunulmaya çalışılacaktır.

İran'ın Tarihî Rövanş

İran'ın, Irak coğrafyası üzerinde etkinlik arayışlarının eskiye uzanan tarihî kökleri vardır. Irak, Osmanlı İmparatorluğu ve İran arasında çeşitli dö-

nemlerde sorun haline gelmiştir.¹ Fars tarih-coğrafya algılamasında Irak, İran'ın bir parçası ve kültür havzasının uzantısı olarak görülmüştür. Aynı

Irak, Osmanlı İmparatorluğu ve İran arasında çeşitli dönemlerde sorun haline gelmiştir. Fars tarih-coğrafya algılamasında Irak, İran'ın bir parçası ve kültür havzasının uzantısı olarak görülmüştür. Sünni Osmanlı'ya karşı direniş kapısı, Basra Körfezi'nde etkinlik yolu, Arap Orta Doğu coğrafyasına açılan kapı ve dolayısıyla İran'ın Orta Doğu hakimiyetine giden güzergâh olmuştur.

zamanda, Sünni Osmanlı'ya karşı direniş kapısı, Basra Körfezi'nde etkinlik yolu, Arap Orta Doğu coğrafyasına açılan kapı ve dolayısıyla İran'ın Orta Doğu hakimiyetine giden güzergâh olmuştur.

Irak ise İran'dan toprak talebi ile doğmuş bir devlettir. Irak kuruluşundan itibaren doğal kaynaklarını açık denizlere ulaştırma yolunun çok sınırlı olduğunun bilincindeydi. Bu jeopolitik sorununu gidermenin yolunu İran'ın elindeki Şattularap ve Hüzzistan bölgelerini ele geçirmekte bulmuştur. Bu da iki ülkeyi karşı karşıya getirmiş ve İran'ın, 1920'de kurulan Irak'ı, 1929'a dek resmî olarak tanımaması sonucunu doğurmuştur.²

İki ülke ilişkilerinin tarihsel temelini İran'ın Irak'a hakimiyet çabası ve Irak'ın İran'dan toprak talebi oluşturmuştur. Söz konusu durum ilişkilerin potansiyel ve fiilî olarak gergin seyretmesine neden olmuştur. İlişkiler 1958'e kadar İngiltere'nin etkisi altında nispeten dostluk temelinde sürdürülse de Irak'taki 1958 darbesinden sonra dönemsel çatışmalar yaşanmıştır.³ Her iki ülke birbirini zayıflatmaya yönelik politikalar üretmiştir. İran, Irak Kürtlerini desteklemiş, Irak ise İran'da yaşayan Arapları himaye etmeye çalışmıştır. İran Şah döneminde ABD'ye yakinken, Irak'ın SSCB'ye yakın olması, iki ülke çatışmasına dönemsel olarak farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu dönemde Şah, İsrail ve ABD'yi arkasına alarak Irak'ı istikrarsızlığa sürüklemek için Kuzey Irak'taki Kürtleri desteklemiştir. Bu süreçte Kuzey Irak Kürtleri Irak'taki merkezî yönetim için ciddi bir sorun teşkil etmeye başlamıştır. İki ülke aralarındaki sorunlara son vermek amacıyla, 1975 Cezayir Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu

anlaşma ile Irak toprak talebinden, İran ise Kürtleri desteklemekten vazgeçmiştir.⁴ 1979'da gerçekleşen İran Devrimi sonrasında, Irak içine sindiremediği 1975 Cezayir Antlaşması'nın rövanşını alma fırsatını bulmuş ve 1980'de İran'a saldırmıştır. Saddam Hüseyin Irak Meclisinde basın karşısında Cezayir Antlaşması'nı yırtarak geçerliliğinin olmadığını söylemiştir.⁵ Böylece iki ülke arasında sekiz yıl süren savaş başlamıştır.

İran-Irak Savaşı'nın bir galibi olduğunu söylemek mümkün değildir. İran'ın Irak'taki kazanımları I. Körfez Savaşı'ndan sonra başlamıştır. İran, savaş sırasında tarafsız bir politika izleyerek ABD'nin müdahalesine karşı çıkmamıştır.⁶ İran'ın bu tutumu önemli kazanımlar sağlamıştır. Irak, ciddi biçimde zayıflatılmıştır. Bu da, Irak ordusunun İran-Irak Savaşı'ndan sonra hala terk etmemiş olduğu İran topraklarından tamamen çıkmasını sağlamıştır. İran'ın Körfez Savaşı'ndaki politikası bölgesel konumunun da değişmesine yol açmıştır. Arap dünyası ile ilişkileri daha olumlu bir düzeye gelmiştir. İran'ın uluslararası sistemde de belli oranda destek kazanmasını sağlamıştır. Nitekim 1991'de Irak, İran-Irak Savaşı'nın suçlusu olarak ilan edilmiştir.

İkinci Körfez Savaşı ise İran açısından karmaşık bir sürecin başlangıcı olmuştur. Saddam rejiminin yıkılmasını istese de bunu ABD'nin gerçekleştirmiş olması İran'ı pek sevindirmemiştir. Zira ABD, Saddam Hüseyin'den daha güçlü bir düşman konumundaydı. Bu bakımdan mesele İran için "zayıf düşmanın yerini güçlü düşmanın alması" anlamını taşımaktadır.

Iraklı Şiiler ve İran

İran'ın Irak politikasının temelini Iraklı Şiiler oluştursa da, taraflar arasında aslında çok boyutlu ve karmaşık bir ilişki olduğu bilinmeli ve basite indirgenmemelidir. Şiilik ilk önce Irak'ın Küfe kentinde doğmuş olsa da bu ülkede yaygınlaşması 19. ve 20. yüzyılda gerçekleşmiştir. Şiiliğin doğuş merkezi olması nedeniyle Irak tüm dünya Şiileri için önemli bir ülkedir. Şiilerin en kutsal mekânları Irak'ta bulunmakta ve toprağının her tarafı Şii mezhep tarihinin önemli bir yerini oluşturmaktadır. Irak, tarih boyu Şiilerin dinî merkezi ve Necef kenti tarih boyunca Şii din adamlarının yetiştiği ve yaşadığı bir kent olmuştur. İran'daki büyük din adamlarının çoğu Necef'te yetişmiştir. Dahası İran'ın Kum ken-

Şii lider Mukteda Sadr (solda), Necef doğumlu İran Güvenlik Yüksek Konseyi Sekreteri Ali Laricani ile görüşüyor. Sadr, ilk zamanlarda Arap olmayan Şii din adamlarının Irak'tan çıkmasını istiyordu ki bu durum İran'ın tepkisini çekmişti.

ti Necef'te okuyan İranlı din adamları tarafından kurulmuş ve 1979 İran Devrimine kadar Necef'in etkisi altında olmuştur. Necef kenti, çağdaş İran tarihinde de önemli roller üstlenmiş ve 1890 Tütün Hareketi⁷'nin kaynaklarından biri olmuştur. Necef, Şiiilerin ilim merkezi olduğu için din adamları, etnik ve uyruk farkı gözetmeden orada yaşamıştır. Bu durum Şii din adamları (mollalar) arasında çok çeşitli ve organik bir bağın oluşmasını sağlamıştır. İran'da devrimle iktidara gelen mollalarla beraber bu bağ daha büyük önem kazanmıştır. İran Güvenlik Yüksek Konseyi Sekreteri Ali Laricani'nin Necef doğumlu olması ve Yargı Başkanı Mahmut Şahrudi'nin Iraklı olması bu bağın göstergelerindedir.⁸

Diğer taraftan, uzun yıllar boyunca bölge devletleri genellikle Iraklı Şiiilere karşı mesafeli durmuşken, İran onları himaye etmiştir. Söz konusu destek 1979 İslam Devrimi'yle başlamamıştır. Bu dönemde sadece ivme kazanmıştır. Baas Partisi özellikle Saddam döneminde bütün Şiiilere kapılarını kapattığından, sadece İran ve belli oranda da Suriye bu gruba destek vermiştir.⁹

Bütün bu tarihî gelişmelere bakarak İran'ın bütün Iraklı Şiiiler üzerinde tam etkin olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Şiiiler siyasal tutum ve görüş açısından bir bütünlük içinde değildir. Iraklı Şiiiler liberalizm, sosyalizm ve siyasal İslam akımları ekseninde parçalanmıştır. Güç açısından bakıldığında siyasal İslamcı akım daha güçlü ve etkin konumdadır. Ancak İran bütüncül politika çerçevesinde görüş farkı gözetmeksizin bütün Şii oluşumlarıyla ilişki kurma peşindedir.

Iraklı din adamları, Iraklı Şiiiler içinde çok önemli siyasal ve sosyal etkinliğe sahiptir. Bu din adamları, İran ile bağları olmasına rağmen farklı görüşlere sahiptir. Irak'ta medreseler Necef geleneksel Şii-siyasi düşüncesine bağlıdır. Buna göre siyasi iktidar Allah ve peygamberlerin dışında yalnızca 12 imama aittir ve imamların dışında iktidarı sahiplenmek gasp ve işgal anlamını taşımaktadır. Bu nedenle medresede yaşayan din adamları tarih boyunca nadiren siyasi olaylara karışmıştır. Bu durum İran rejiminin temel dayanağı olan Velayat-e Fakih kuramı ile gelişmektedir. Iraklı Şiiilerin dinî lideri Ali Sistani,

Humeyni'nin devlet kuramını kabul etmemektedir. Bu nedenle uzun yıllar İran tarafından sevilmeyen bir din adamı olmuştur. Buna karşın İran, özellik-

İran, toprak talebi olmayan, ABD ve İsrail'in bölgedeki arayışlarını kısıtlayan, Sünni Arap devletlerini sınırlandıran ve Basra Körfezi'nin güvenliği konusunda kendisiyle işbirliğine girecek bir Irak görmek istemektedir. İran'ın bu arzusu ABD'nin eliyle bir ölçüde gerçekleştirildi ise de İran'ın nihai zaferi ancak ABD'nin Irak'tan yenik çıkmasıyla gerçekleşebilecektir.

le Saddam devrildikten sonra Necef'teki geleneksel Şii din adamları ile daha saygılı bir ilişki kurmaya çalışmıştır.

Iraklı Şiiiler içinde İran'ın en fazla nüfuz edebildiği kesim Şii-siyasal İslamı'nı destekleyen gruplardır. İranlı din adamları 1979 Devrimi sonrası örgütlenmeyi başarırken Irak Şii İslamcılığı 1958'de Dava Partisi'nin kurulması ile başlamıştır. Dava Partisi 1968'den sonra Baas Partisi'nin iktidara gelmesi ile büyük darbe almıştır. Bu partinin lider kadroları Suriye'ye ve daha sonra bazıları İran'a gitmiştir. Dava Partisi Iraklı din adamı Muhammed Bağır Sadr'ın öğretisi ve çabası ile kurulmuştur. Bağır Sadr birçok konuda Humeyni'den farklı bakış açısına sahip olmuştur. Bu nedenle bazı dönemlerde aralarında sorun yaşamışlardır. Iraklı Şiiiler içinde İran'a en yakın olan, Tahran'ın inisiyatifi ile kurulmuş olan Irak Yüksek Devrim Konseyi'dir. Bu parti, Dava Partisi'nden ayrılarak kurulmuştur.

Günümüzde Irak'ta en önemli Şii siyasi akımı olarak Mukteda Sadr akımı sayılmaktadır. Mukteda Sadr ilk önce İran karşıtı söylemi ile ortaya çıkmıştır. Mukteda Sadr'ın babası İran'ın Şiiiler üzerindeki etkinliğini kırmak için Saddam tarafından öne çıkarılmıştı. Suikast yolu ile öldürülmeden önce ise İran'dan yardım istemiş ancak karşılık alamamıştır.¹⁰ Bu nedenle Mukteda Sadr ortaya çıktığı zaman İran kuşkuyla yaklaşmıştır. Sadr ilk zamanlarda Arap olmayan Şii din adamlarının Irak'tan çıkmasını istiyordu ki bu durum İran'ın tepkisini çekmişti. İran, Mukteda Sadr'ın bu isteğinden hoşlanmasa da onun Amerika karşıtı söylem ve tutumundan yarar-

lanmak istiyordu. Zamanla İran, Mukteda Sadr ile iyi bir diyalog kurmayı başarmıştır.

Irak Bağlamında İran-ABD İlişkileri

İran'ın Irak politikasını etkileyen bir diğer önemli olgu İran-ABD ilişkisidir. Amerika cephesinden, Irak'ın istikrarsızlığında İran'ın önemli bir payı vardır. ABD'ye göre İran "Şii-Sünni çatışmasını körüklemekte", "teröristlere maddi-askerî yardım sağlamakta" ve "El Kaide teröristlerine topraklarından geçiş olanağı" sunmaktadır. İran ise tüm bu suçlamaları reddetmektedir. İran'a göre "istikrarsızlığın temel nedeni ABD'nin askerî varlığıdır" ve "ABD Irak'ı terk etmeden istikrar sağlanması mümkün olmayacaktır".

ABD ve İran arasındaki sorun Irak olgusundan çok iki ülke arasındaki ilişkinin mahiyetinden kaynaklanmaktadır. Esasen, ABD'nin Irak politikası bölge ülkeleri arasında en fazla İran'ın politikasıyla örtüşmektedir. Saddam'ın devrilmesi ve asılması, Şiiiler ve Kürtlerin etkinleşmesi İran'ın da yıllardır arzuladığı gelişmelerdir. Benzerlik o kadar dikkat çekicidir ki kimileri "İran ve ABD arasında bilinçli ve gizli bir koordinasyonun var olduğuna" inanmaktadır. Dolayısıyla Irak konusundaki anlaşmazlığı İran-ABD ilişkilerinin içeriğinde aramak gerekmektedir.

Irak; İran ve ABD'nin çatışmalı ilişkisinin hesaplaşma noktası haline de gelmiştir. 1979 İran İslam Devrimi sonrası, İran ve ABD arasında günümüze kadar gergin bir ilişki süregelmiştir. ABD, İran'ı küresel hegemonyasını sorgulayan ve "sistem karşıtı" bir ülke olarak görmüştür. İran sürekli olarak kendisine yöneltilen "terörizmi desteklemek", "Orta Doğu barış sürecini baltalamak", "insan hakları ihlali" ve "kitle imha silahları üretmek" gibi suçlamalarla gündemden düşmemiştir.¹¹ Bu süreçte ABD, İran'da ne rejim değişikliği gerçekleştirebilmiş ne de sürdürülebilir bir ilişki kurabilmiştir. Bu durum ABD'nin İran politikasının sorgulanmasına yol açmıştır. 11 Eylül, ilişkilerin 1979'dan sonraki gibi süremeyeceğini gösteren bir dönüm noktası olmuştur. 1979'dan günümüze kadar devam eden ilişki modelinin işlemediği çok açık gözükmektedir. Nükleer sorun ve Irak nedeniyle bu modelin değişmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu süreç "müzakere" ve "askerî çatışma" gibi marjinal olasılıkları aynı anda kendi içinde barındırmaktadır.

Talabani liderliğindeki Kürdistan Yurtseverler Birliği, Barzani liderliğindeki KDP ile mücadelesi sırasında İran'dan yoğun destek almıştı.

İran, Irak sorununa "ABD'nin başarısızlığı arzusu" çerçevesinde bakmaktadır. "Irak'ta başarısız ABD İran'a savaş açamaz". Bu nedenle "zayıf Amerika", İran'ın bölgesel güç olduğunu kabullenir ve nükleer program gibi konularda rahat davranma fırsatı doğabilir. Bu nedenle Irak, İran açısından bir güvenlik sorunu haline gelmiştir. İran, "ABD'nin başarısızlığı" arzusunun Irak içindeki müttefiklerinin istekleri ile çeliştiğinin farkındadır. Iraklı Şiiilerin önemli bir bölümü ABD'nin başarılı olmasını istemektedir. Bu nedenle çok yönlü bir politika izlemektedir. Bir yandan dışişleri vasıtasıyla yürüttüğü "sorumlu" politikayla hem Şiiiler, hem de Sünniler ve Kürtler ile iyi ilişki kurma çabası içinde olduğunu ortaya koymakta ve resmî yetkililer Irak'ın iç dengelerini rahatsız etmemek için titizlik göstermektedir. İzlediği bu politikayla İran, Irak toplumunun bütün kesimleri özellikle de Şiiiler üzerindeki nüfuz ve etkinliğini artırma yoluna gitmiştir. Vakıflar, ekonomik yardımlar ve mezhepsel-kültürel çalışmalarını kayda değer ölçüde artırmıştır.

Diğer taraftan, "sorumluluk" ilkesi ile çelişen politikaları devrim muhafızları ve din adamları tara-

findan yürütülmektedir. Din adamları aracılığıyla Irak'ta Humeyni'nin Şii-İslam devleti düşüncesi yayılmakta ve Devrim Muhafızları vasıtası ile de Şii milisleri askerî yapılanma içine sokmaktadır. Bedir Tugayı ve Mehdi Ordusu İran'ın askerî yardımı ile oluşmuştur. Bedir Tugayları İran'da kurulmuş ve Mehdi Ordusu da Saddam devrildikten sonra Tahran yardımı ile etkinlik kazanmıştır. Nitekim Irak'taki Şii-Sünni çatışmasında bu askerî örgütlenmeler, özellikle de Mehdi Ordusu büyük öneme sahiptir.

İran, Irak Savaşı'nı Kazanabilecek mi?

11 Eylül sonrasında İran'ın bölgedeki nüfuz ve güç oranı gittikçe belirginleşmeye başlamıştır. Afganistan, Irak, Lübnan ve Filistin'deki gelişmelerle beraber "ABD vuruyor İran kazanıyor" genellemesi kabul gören bir bakış açısı haline gelmiştir. Bu süreçte İran'ın tüm kazanımları arasında Irak büyük öneme sahiptir.¹² Can düşmanı Saddam'ın gitmesi ile beraber Irak'ın Sünni ve Arap kimliği tartışılmaya başlanmıştır. Bunun yanında Irak dünyadaki anti-Amerikanizm dalgasını körüklemiştir. Bölgede ABD'nin Türkiye gibi geleneksel müttefikleri ile Irak konusunda görüş ayrılığına düşmesi yine

İran'ın kazanım hanesine eklenebilir. Bunların ötesinde Şiiilerin güç kazanması İran'ı bölgede söz sahibi yapmıştır. Ayrıca savaştan önce yaşamsal

11 Eylül sonrasında İran'ın bölgedeki nüfuz ve güç oranı gittikçe belirginleşmeye başlamıştır. Afganistan, Irak, Lübnan ve Filistin'deki gelişmelerle beraber "ABD vuruyor İran kazanıyor" genellemesi kabul gören bir bakış açısı haline gelmiştir. Bu süreçte İran'ın tüm kazanımları arasında Irak büyük öneme sahiptir. Can düşmanı Saddam gitmiştir. Irak Şiiileri ön plana çıkıştır. Bu ülkedeki olaylar anti-Amerikanizm dalgasını körüklemiştir.

tehdit altında olan İran, savaşın seyri nedeniyle bir ölçüde rahatlamıştır.

Tüm bunların çok önemli kazanımlar olduğu yadsınamaz. Ancak İran'ın bu kazançlı pozisyonu çok karmaşık ve tehlikeli bir noktadadır. Kazanımlarını elinde tutabilmesi ve aleyhine dönüşecek bir süreci engelleyebilmesi gerekmektedir. Bu da İran'ın küresel sistemdeki konumu nedeniyle zorluklar içermektedir. Çünkü İran dış politikası genelde "kriz yönetimi" niteliği taşımaktadır¹³. İran-ABD ilişkileri gergin ve çatışmalı bir seyir izlemektedir. Bu durum bölgedeki gelişmelerde "İran'ın başarısının ABD ve İsrail'in başarısızlığı" anlamına gelmesine neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bölgesel güç olmak isteyen, "İsrail ve Amerika'ya meydan okuyan" bir İran'ın nüfuz ve etkinliği kendisini ciddi tehditlere sürükleyebilir.

İran'ın kazanımlarını sorgulayan diğer bir konu Sünni Arap devletleri ve bölgede ortaya çıkmaya başlayan Şii-Sünni ayrımıdır. Saddam'ın devrilmesi Irak'ta siyasi rejim değişikliğinden öte bir anlam taşımaktadır. Irak'ın etnik ve mezhepsel kimliği de değişmektedir. Irak'ın Sünni Arap devleti olmaktan çıkması Sünni Iraklıları ciddi şekilde rahatsız etmiştir. Şii-Sünni çatışmasının temelini El Kaide atmış ve "Şiiilerin öldürülmesi" olgusu direnişin mahiyetini değiştirmiştir. Irak'taki istikrarsızlığın temeli mezhepsel çatışmaya dönüşmüştür. İran bu sürecin önünü kesmek istememiştir. Ayrıca Mukteda Sadr'ı destekleyerek, dolaylı da olsa Şii-Sün-

ni çatışmasının büyümesine zemin hazırlamıştır. Irak'ta Şiiilerin etkinliğinin artması, ABD ve İran ile iyi ilişkileri ve Şii-Sünni çatışması Orta Doğu denklemine Şiiileri yeniden gündeme getirmiştir. Lübnan'da Hizbullah'ın İsrail karşısında sergilediği direniş bu önemi daha da artırmıştır. Söz konusu durum, Suudi Arabistan başta olmak üzere bütün Sünni Arap devletlerini endişeye sevk etmiştir. Bu devletler, Şii bölgelerini İran'ın etki alanı olarak yorumlamaktadır. Bu da İran ve Sünni Arap devletleri arasındaki ilişkileri gerginleştirmektedir. Nitekim 1997'den sonra iyileşen Suudi Arabistan-İran ilişkileri yeniden gergin bir döneme girmektedir. Bu gerginlik Saddam'ın idamından sonra ciddi şekilde tırmanmıştır. Saddam'ın asılması konusunda İran intikam güdüsü ile "duygusal" davranmıştır. Bu olay İran ve Şii karşıtlığının çatışmalı bir yörüngeye taşınmasına neden olmuştur. Ortaya çıkan İran karşıtı hava ABD'nin işine yaramıştır. Bugün ABD, Sünni Arap devletlerini memnun etmek için İran'ı Irak'tan dışlama planını ortaya koymuştur. Musul operasyonu bu dışlama hedefinin bir göstergesidir. Şimdi İran karşısında sadece ABD değil Sünni Arap devletleri de vardır.¹⁴ Nitekim İran belli bir süredir gerginliği ve İran karşıtı ortamı yumuşatmaya çalışmaktadır.

Iraklı Şiiilerin İran'a jeopolitik, tarihsel ve mezhepsel bağımlılığın yanı sıra siyasi bağımlılıkları da vardır. Çünkü Sünni devletler tarafından kuşatıldıklarını düşünmektedirler. Ancak İran ve Iraklı Şiiiler arasında ciddi ayrışma potansiyeli de vardır. İran-ABD gerginliği Iraklı Şiiiler açısından sorun teşkil etmektedir. Çünkü onların iki önemli destekçilerinin çatışması, Sünni Arap devletlerinin güçlenmesine neden olmakta ve bu da Iraklı Şiiileri tedirgin etmektedir. Diğer taraftan ABD-İran arasındaki gerginliğin kurbanı olabileceklerinden endişe duymaktadırlar. İran ve Iraklı Şiiileri ayrıştıran diğer bir konu Araplık ve Farslık olgusudur. Çünkü İran Şiiiliği Fars milliyetçiliği ile örtüşmüş ve Iraklı Şiiiler için de Araplık çok önemli olmuştur. İran, Irak'ta kendi rejimine benzer bir yönetim sistemi kurmak istemekteydi. Ancak gelişmelere baktığımızda Irak siyasi yapılanması İran sistemi ile gelişen bir niteliktedir. Iraklı Şiiiler, İran yönetiminin iç politikadaki başarısızlığını ve ideolojik olarak zayıfladığını görmektedir. Irak'ta İran modelinin uygulanmama çağının farkındadırlar. Çünkü bu, Irak'ın toprak bütünlüğünü ortadan kaldırabilir. Sünni Araplar ve

Kürtlerin ayrılmasına neden olabilir. Bu açıdan bakıldığında laiklik, Irak toprak bütünlüğünün güvenesi konumundadır. Iraklı Şiiilerin ABD ile işbirliği içinde olmaları onların ne kadar pragmatist olduğunun göstergesidir. Bu da muhtemel İran-ABD gerginliğinde tarafsız kalabilecekleri ihtimalini güçlendirmektedir.¹⁵

İran'ı Irak konusunda sınırlandıran diğer bir ülke Türkiye'dir. Çünkü Türkiye de nükleer güce sahip bir İran'ı istememektedir. Ayrıca iki ülkenin Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda da yol ayrımına geldiği söylenebilir. İran'ın, Irak'ın toprak bütünlüğü hususunda Türkiye kadar hassas olduğu söylenemez. Şah döneminde İran, Irak'ın toprak bütünlüğünden yana olduğu halde Baas Partisi'nin tehditleri karşısında Irak'ı parçalama politikasını gütmeye noktasına kadar gelmişti. 1975 Cezayir Antlaşması ile sağlanan barış, İran'ı bu isteğinden vazgeçirmişti. Ancak ABD'nin Irak işgali sonrası İran'ın Şii radikalizmini desteklemesi toprak bütünlüğünden vazgeçebileceğini ve bir B planına sahip olduğunu göstermiştir. Toprak bütünlüğünün ortadan kalkması, bölgede bir Şii kuşağının ortaya çıkmasına ve bölgedeki dengenin Sünni Arap devletleri aleyhine değişmesine sebep olabileceğinden İran'ın çıkarlarına uyabilir. Diğer taraftan İran'ın Körfez üzerindeki etkinliğini artırabilir. Ayrıca Irak'ın toprak bütünlüğünün sarsılması olgusu Türkiye dahil bölge ülkelerini de yakından etkileyecektir.

İran'ın diğer sorunu da Ahmedinejad radikalizmi olmuştur. Bu radikalizm, nükleer konusunda sadece AB ve ABD saflarının sıklaşmasına neden olmamış, Rusya ve Çin'i de İran karşıtı bir noktaya itmiştir. Ayrıca iç ve dış politikada radikal söylem İran ekonomisini de olumsuz yönde etkilemiştir. Bu da halkın desteğinin geniş ölçüde kaybına yol açmıştır. Dahası Ahmedinejad, devlet içinde muhafazakârlar arası uyumsuzluğu keskinleştirmiştir. İran'da artış gösteren enflasyon ve muhtemel ambargo beklentisi, dış politikada direnci ve kazanımları koruma gücünü zayıflatmaktadır.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

İran açısından Irak çok büyük öneme sahiptir. Bu ülke, İran'ın Arap Orta Doğusuna açılan kapısıdır.

Irak ayrıca petrol sahibi Basra Körfezi ülkelerindedir. Her iki ülkede de Kürtlerin varlığı ve Şiiilerin çoğunlukta olması etnik ve mezhepsel bağların da güçlü olduğunu göstermektedir. Ayrıca Irak, İran ile sınır sorunu yaşayan ülkeler arasında olmuş, ilişkiler genelde gergin ve çatışmalı seyretmiştir. Söz konusu durum İran açısından Irak'ın fırsatlar ve tehditlerin iç içe olduğu bir ülke olarak algılanmasına yol açmıştır. Bu nedenle Irak'taki her değişim İran'ın millî güvenliğini yakından etkiler hale gelmiştir.

İran, toprak talebi olmayan, ABD ve İsrail'in bölgedeki arayışlarını kısıtlayan, Sünni Arap devletlerini sınırlandıran ve Basra Körfezi'nin güvenliği konusunda kendisiyle işbirliğine girecek bir Irak görmek istemektedir. İran'ın bu arzusu ABD'nin eliyle bir ölçüde gerçekleştirildi ise de İran'ın nihai zaferi ancak ABD'nin Irak'tan yenik çıkmasıyla gerçekleşebilecektir.

Musul operasyonu İran'a zafer kazanma fırsatı verilmeyeceğini göstermiştir. Amaç İran'ın 11 Eylül sonrası kazandığı özgüveni kırmak ve bölgede İran karşıtı bir blok oluşturabilmektir. Oysa hem İran içindeki hem de bölgedeki gelişmeler ABD'ye bu fırsatı sunmuştu. Musul operasyonu İran'ın kazanımlarının, bu ülkenin aleyhine dönüşebilecek bir potansiyel taşıdığını da göstermiştir. Görünen o ki, İran'ın daha fazla etkinlik kazanmasının engellenmesi gerektiği konusunda bir uzlaşma doğmuş gibidir. Ayrıca Irak'ta, İran ve ABD'nin çatışmaya girdiğini ve bunun bölgeye yayılma ihtimalinin söz konusu olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir.

Bundan sonraki süreçte İran'ın daha titiz, temkinli, sorumlu ve kendini savaşa sürüklemeyecek şekilde politika üretmesi, diğer taraftan da Sünni Arap devletleri ile oluşan güven bunalımını gidermesi gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, "tırmanan Şii-Sünni çatışmasının ateşi İran'ı da yakabilir" bilinciyle hareket ederek Sünni-Şii çatışmasını önlemek için yapılan girişimlere destek vermelidir. Diğer taraftan nükleer konusunda BM kararlarına uymamalıdır. Çünkü Irak ve nükleer konusu, İran ve bölgeyi adım adım istenilmeyen bir felakete doğru sürükleyebilir.

Dipnotlar

- 1 Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Esger Ceferi Veldani, *Berresi-e Tarihi Ehtelafat-e Merzi-e İran ve Erag*, Tahran, Defte-e Mutaleat-e siyasi ve Beynelmoleli, 1376.
- 2 Esger Ceferi Veldani, s.143.
- 3 Cehangir Keremi, "Siyaset-e İran Der Gebal-e Kordestan", *Siyaset-e Defayi*, Tahran, Sayı 26-27, s. 80.
- 4 Graham Fuller, *Gebley-e Alem*, Abbas Muhber (çev.), Tahran, Merkez Yayınevi, 1377, s. 52.
- 5 Saddam hakimiyeti döneminde (1979-2003) İran düşmanlığının Irak dış politikasında önemli bir yeri olmuştur. Saddam yakalandıktan sonra da İran'a karşı düşmanlığını dile getirmiştir. Saddam "Şiileri neden öldürdün?" sorusuna "İran ajanları idiler", "Halepçe katliamını neden gerçekleştirdin?" sorusuna ise "İran yaptı" cevabını v'âermiştir. Darağacındayken bile İran aleyhinde konuşması öfkesinin büyüklüğünü göstermektedir.
- 6 Cehangir Keremi, s. 88.
- 7 İran'da 19. yüzyılın son çeyreğinde Kaçarlar (1789-1924) iktidarı zamanında tüm tütün dağıtım ve ihracat tekeli 50 yıl süreli olarak İngiltere'ye verilmiştir. O dönem İran ekonomisinin en önemli gelir kaynağı olan tütünün ayrıcalığının İngiltere'ye verilmesi İranlı tüccar ve mollaları rahatsız etmiş, Necef'te yaşayan Hasan Şirazi tütün kullanmayı kafirlik olarak ilan etmiştir. Söz konusu fetvanın ardından İran'da geniş çaplı protestolar düzenlenmiştir. Bu nedenle 1890'da devlet İngiltere'ye verdiği ayrıcalığı iptal etmek zorunda kalmıştır.
- 8 Mahmut Şahrudi uzun yıllar Irak Yüksek Devrim Konseyi'nin üst düzey yetkililerinden olmuştur.
- 9 Rusul Ceferiyan, "Teamol-e Mezhebi-e İarn ve erag Der Do Gern-e ehîr", <http://www.baztab.ir/news/56385.php>.
- 10 Resu Ceferiyan.
- 11 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Hasan Vazi, *İran ve Amerika*, Suruş Yayınevi, Tahran, 1379.
- 12 Muhammet Heyderi, "Mohite Mentegeyi ve Rahbord Emniyet-e Milli Cumhuri-e Eslami", *Estrateji Emniyet-e Melli der Cumhuir-e eslami*, Mutalet Rahbordi, Tahran, 1384, s. 264.
- 13 Muhammet Kazem Seccadpur, *Siyaset-e Hariciy-e İran*, Tahran, Defter-e Mutaleat-e Siyasi ve Beynelmoleli, 1383.
- 14 Bu karşıtlığın en önemli göstergesi Körfez İşbirliği Konseyi'nin yayımladığı bildiridir. "Beyaniye Erab ve Amerika Eleh İran", <http://www.iran-emrooz.net/index.php?/news1/11730/>
- 15 Iraklı Şiiler ve siyasi tutumları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Arif Keskin, "Iraklı Şiilerin Siyasal Davranışlarının Sosyo-Politik Temelleri", *Sstratejik Analiz*, Mayıs 2004, Cilt 5, Sayı 49, ss.21-26.